

Marzenna Zaorska

<https://orcid.org/0000-0003-4867-770X>

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Raport z realizacji projektu pt. „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa” (2016–2018). Wybrane propozycje środowiska osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi

Report on the project “Implementation of the convention on the rights of persons with disabilities – a common deal” (2016–2018) – selected proposals from the community of people with sensory disabilities

Streszczenie. W latach 2016–2018 zrealizowano projekt pt. „Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”. Jego celem było określenie rodzajów i przejawów dyskryminacji osób z niepełnosprawnością w ramach poszczególnych praw zawartych w konwencji. Pierwszy etap projektu polegał na identyfikacji przejawów dyskryminacji niepełnosprawnych, drugi na wskazaniu niezbędnych zmian prawnych i pozaprawnych na rzecz ich usunięcia. Wykorzystując metodę analizy źródeł zastanych, przedstawiono dane pochodzące z pierwszego etapu realizacji projektu na temat edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami sensorycznymi, zebrane na podstawie opinii uzyskanych od osób dorosłych: 237 osób z niepełnosprawnością wzrokową, 122 osób głuchoniewidomych, 216 osób z niepełnosprawnością słuchową. Opisano bariery oraz propozycje zmian aktów prawnych, regulujących pomoc edukacyjną, rehabilitacyjną i terapeutyczną oraz możliwe kierunki badań naukowych, stanowiących pokłosie realizacji analizowanego projektu.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność; osoba z niepełnosprawnością; osoba z niepełnosprawnością sensoryczną; prawa osób z niepełnosprawnościami; Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych; edukacja niepełnosprawnych

Summary. In the years 2016–2018, a project titled “Convention on the Rights of Persons with Disabilities – a Common Deal” was realised. Its aim was to identify the existing types and manifestations of discrimination against persons with disabilities under individual

rights contained in the Convention. The first stage of the project consisted of identifying existing discrimination, the second of identifying the necessary legal and non-legal changes to eliminate discrimination identified at the first stage. Based on the analysis method of the existing sources the data from the first stage of implementation of the project was presented. It referred to the education area of children and adolescents with sensory disabilities (on the basis of opinion obtained from adults) who were 237 people with visual impairment, 122 deaf-mute people, and 216 people with auditory disability. The identified barriers and proposals formulated for legal acts regulating educational, rehabilitative, and therapeutic aid as well as the possible targeting of scientific research constituting the aftermath of the analyzed project were described.

Keywords: disability; person with disability; person with sensory disability; rights of people with disabilities; Convention on the Rights of Persons with Disabilities; education

Wprowadzenie

W okresie kilku ostatnich dziesięcioleci we wszystkich krajach świata wyraźnie uświadomiono sobie, że osoby z niepełnosprawnościami pozostają, zarówno w ramach całych społeczeństw, jak i lokalnych społeczności, w których żyją, jedną z grup najsilniej marginalizowanych. Niepełnosprawność bowiem powszechnie ogranicza zakres i stopień dostępu do oferowanych obywatelom przez poszczególne kraje możliwości społecznych, ekonomicznych i politycznych. W wielu krajach o stosunkowo wysokim poziomie życia ich obywateli w przypadku osób z niepełnosprawnościami niedostatecznie respektowane są prawa człowieka. Odpowiedzią społeczności międzynarodowej na to ogólnoświatowe zjawisko nierówności było przyjęcie przez ONZ 13 grudnia 2006 r. Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (KPON). Konwencja jest dokumentem demonstrującym i stwarzającym realne podstawy do wdrożenia w życie poglądu, że osoby niepełnosprawne mają prawo cieszyć się tymi samymi prawami i możliwościami, jak ludzie pełnosprawni.

Rząd polski podpisał konwencję dnia 20 marca 2007 r., ratyfikował 6 września 2012 r. Od tego czasu w licznych dyskusjach przeprowadzonych w środowisku osób z niepełnosprawnościami podnoszono postulat, który swój ostateczny kształt zyskał w 2015 r. podczas debaty na temat Konwencji pt. „Nic o nas bez nas” w Gdańsku: „Od naszego państwa oczekujemy polityki skutecznie eliminującej zjawiska dyskryminacji i przedmiotowego traktowania, systematycznie poprawiającej warunki i jakość naszej egzystencji, stwarzającej możliwości do rozwoju naszego wrodzonego potencjału i do efektywnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia społecz-

nego. Oczekujemy warunków i wsparcia, dzięki którym będziemy mogli samodzielnie żyć oraz decydować o swoim życiu” (Raport metodologiczny, 2016, s. 2).

Istota projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa” (2016–2018) oraz udział osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi w debatach na temat edukacji

W związku z wieloletnim funkcjonowaniem konwencji w Polsce, w latach 2016–2018, został zrealizowany projekt pt. „Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”. Jego realizatorem było konsorcjum składające się z lidera, Polskiego Forum Osób Niepełnosprawnych (PFON), oraz partnerów: Akademii Pedagogiki Specjalnej (APS), Kancelarii Prawniczej Domański Zakrzewski Palinka (DZP), Lubelskiego Forum Organizacji Osób Niepełnosprawnych – Sejmik Wojewódzki (LFOON) i Warmińsko-Mazurskiego Sejmiku Osób Niepełnosprawnych (WMSON). Efektem realizacji projektu był raport, który został opublikowany w 2017 r. (Raport podsumowujący, 2017). Autorka tego tekstu należała do grupy realizatorów projektu, którego celem było rozpoznanie obszarów dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami (Raport metodologiczny, 2016). Diagnozę tę przeprowadzono w czasie debat odbywających się w różnych środowiskach osób niepełnosprawnych. Uczestnikami debat były osoby niepełnosprawne, członkowie ich rodzin, przedstawiciele środowisk związanych z problematyką niepełnosprawności – łącznie 1641 osób. Etap II polegał na konsultacji ze środowiskiem osób niepełnosprawnych oraz osób z danym środowiskiem współpracujących i przedstawienia zaleceń, których realizacja wpłynęłaby na niwelowanie nierówności praw osób z niepełnosprawnością w obszarach i zakresach zidentyfikowanych w ramach etapu I. Takich obszarów wyodrębniono aż 30, jednym z nich była edukacja – art. 24. Kształcenie stanowi bowiem jeden z ważniejszych pól dyskryminacji ludzi ze względu na niepełnosprawność.

W debatach odbywających się w czasie I etapu realizacji projektu uczestniczyło 237 osób z niepełnosprawnością wzrokową, 122 osoby głuchoniewidome i 216 osób z niepełnosprawnością słuchową. Zasadniczo byli to przedstawiciele oraz członkowie Polskiego Związku Głuchych, Polskiego Związku Niewidomych i Towarzystwa Pomocy Głuchoniewidomym. Nabór uczestników na debaty prowadziły organizacje działające na ich rzecz.

Każda debata była starannie przygotowana pod kątem dostępności miejsca, w którym była organizowana, materiałów stanowiących punkt wyjścia do dyskusji i metod komunikacji. W dyskusjach uczestniczyli tzw. eksperci zagraniczni, będący przedstawicielami organizacji europejskich działających w obszarze konkretnej niepełnosprawności sensorycznej. Na I etapie realizacji projektu odbyło się 14 debat, obejmujących opisywane grupy osób: po cztery w środowisku osób z niepełnosprawnością wzrokową, osób niesłyszących i osób głuchoniewidomych oraz dwie w środowisku osób słabo słyszących. Analiza informacji zawartych w raporcie pozwala na wskazanie ograniczeń osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi w obszarze edukacji (art. 24 KPON).

Wyniki realizacji projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa” w obszarze edukacji. Opinia dorosłych z niepełnosprawnościami sensorycznymi

Na podstawie uzyskanych danych okazało się, że najpoważniejszymi problemami są:

- brak wystarczającej liczby szkół i klas integracyjnych, szczególnie w małych miejscowościach;
- brak wymaganych środków i pomocy dydaktycznych w szkołach oraz niezbędnego sprzętu rehabilitacyjnego;
- ograniczona dostępność do asystentów, tłumaczy, tłumaczy-przewodników;
- niedoinformowanie społeczeństwa o istocie edukacji integracyjnej, a tym bardziej edukacji włączającej;
- brak przygotowania nauczycieli pracujących w szkołach ogólnodostępnych (szczególnie nauczycieli przedmiotów przyrodniczych i ścisłych) do pracy z uczniem z niepełnosprawnością sensoryczną;
- brak na terenie szkół ogólnodostępnych właściwych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej uwzględniających potrzeby i możliwości takich uczniów;
- trudności w dostosowaniu treści programu edukacyjnego oraz w ich indywidualizowaniu w zależności od specyfiki rozwoju i funkcjonowania ucznia z niepełnosprawnością sensoryczną.

Za źródła danych barier uznano:

- bariery ekonomiczne i organizacyjne;

- bariery mentalne (niedostateczna wiedza o możliwościach osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi skutkująca niskim poziomem rozumienia problemów osób niepełnosprawnych w społeczeństwie ludzi pełnosprawnych);
- niską świadomość osób odpowiadających za organizację kształcenia uczniów z niepełnosprawnością na temat istoty edukacji integracyjnej i edukacji włączającej;
- niskie kompetencje osób decydujących o zaopatrzeniu technicznym szkół w obszarze współczesnych możliwości wsparcia technicznego uczniów z niepełnosprawnościami sensorycznymi;
- brak kadry specjalistów w instytucjach edukacyjnych, szczególnie osób wysoko wykwalifikowanych do pracy z omawianymi rodzajami niepełnosprawności;
- niechęć rodziców dzieci pełnosprawnych wobec edukacji integracyjnej i włączającej, tworzenia klas i szkół integracyjnych, przyzwolenia na realizację idei edukacji włączających;
- brak informacji o walorach edukacji integracyjnej i włączającej w środowiskach lokalnych;
- długi czas i zbiurokratyzowanie rozpatrywania wniosków dotyczących edukacji dzieci niepełnosprawnych w systemie szkolnictwa integracyjnego lub włączającego (takiej sytuacji nie ma w przypadku kierowania dziecka do edukacji specjalnej);
- długi czas oczekiwania na badania specjalistyczne i wymagane opinie o zalecanym dziecku programie edukacyjnym oraz niezbędnych formach zajęć specjalistycznych;
- brak tzw. koszyka świadczeń edukacyjnych dla uczniów z niepełnosprawnością, uwzględniającego większą ilość oraz większą różnorodność zajęć indywidualnych (na ogół dzieci uzyskują tradycyjne zalecenia niekorespondujące ani z rodzajem ich niepełnosprawności, ani z indywidualnymi możliwościami i potrzebami);
- brak uniwersalnego planowania wydatków na cele edukacyjne dzieci z niepełnosprawnościami sensorycznymi;
- niedostateczne dostosowanie instytucji społecznych (w tym kultury, sportu, rekreacji) do potrzeb osób niepełnosprawnych;
- brak wizji rozwoju systemu edukacji, tak by dostosować ją do aktualnego poziomu współczesnej cywilizacji;
- brak klarownego systemu asystentów, przewodników, tłumaczy, tłumaczy-przewodników osoby niepełnosprawnej;

- niedostateczną świadomość społeczną na temat roli wczesnego wspomaganie i profilaktyki w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych sensorycznie;
- system edukacji ograniczający nauczycielom możliwości pracy bardziej zindywidualizowanej i bardziej twórczej, krępujący ich innowacyjność, możliwości wdrażania autorskich projektów pedagogicznych;
- brak systemu monitorowania sposobu przekazywania oraz wydatkowania subwencji oświatowej, przeznaczanej z budżetu państwa na kształcenie dzieci z niepełnosprawnością.
- Podano propozycje zmiany zasygnalizowanej sytuacji:
- spójność działań Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz organizacji funkcjonujących na rzecz osób z niepełnosprawnością;
- tworzenie przy placówkach specjalistycznych specjalnych centrów szkoleniowych dla rodziców i nauczycieli;
- szersze otwarcie na osoby niepełnosprawne systemu szkolnictwa średniego, policealnego, wyższego, kształcenia osób dorosłych;
- dostosowanie nauczania do potrzeb i możliwości uczniów z niepełnosprawnością wzrokową w zakresie metod, form, środków, warunków, zajęć dodatkowych, treści programowych uwzględniających ich przyszłe życie w dorosłości;
- przygotowanie nauczycieli oraz zatrudnianie specjalistów;
- wsparcie asystenta, wolontariuszy;
- edukacja rodziców dzieci pełno- i niepełnosprawnych na temat istoty i specyfiki niepełnosprawności sensorycznych.

Wnioski i propozycje wynikające z realizacji projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa” w sferze edukacji oraz badań naukowych

Na podstawie zidentyfikowanych barier sformułowano propozycje dotyczące ich niwelacji. Zwrócono uwagę na potrzebę skorelowania działań (w postaci tzw. uniwersalnego projektowania) Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz organizacji funkcjonujących na rzecz osób z niepełnosprawnością, tworzenia przy placówkach specjalnych specjalistycznych centrów szkoleniowych dla rodziców i nauczycieli, szersze otwarcie na osoby niepełnosprawne systemu szkolnictwa średniego, policealnego, wyższego, dla dorosłych.

Za istotne zagadnienie uznano także realizację działań na rzecz kreowania pozytywnego, ale też realistycznego wizerunku osoby z niepełnosprawnościami sensorycznymi w społeczeństwie osób pełnosprawnych, zmiany postaw ogólnospołecznych wobec danych osób i ich rodziny. Inną kwestią okazała się sprawa aktywizacji samych osób niepełnosprawnych, szczególnie minimalizacji skutków tzw. autostygmatyzacji, którą wskazano jako istotną przeszkodę na drodze identyfikowania i rozwijania indywidualnych zasobów osoby z niepełnosprawnością sensoryczną.

W związku z podanymi wyżej propozycjami podkreślono potrzebę dokonania nowelizacji obowiązujących w Polsce wybranych aktów prawnych:

- ustawy o systemie oświaty (Dz.U. 2018 r. poz. 2245) – dodanie zapisów promujących edukację włączającą wraz z definicją tego terminu, zapisów uwzględniających specjalne potrzeby edukacyjne dzieci z niepełnosprawnościami, w tym sensorycznymi, doprecyzowanie zapisów o wydatkowaniu subwencji oświatowej przeznaczonej na kształcenie dziecka w kontekście wskazania tzw. wag na: zajęcia programowe, zajęcia specjalistyczne, wyposażenie w podręczniki, pomoce dydaktyczne, środki techniczne, dostosowanie infrastruktury otoczenia szkolnego, zatrudnienie specjalistów oraz ewaluacji wydatkowania subwencji oświatowej zgodnie z przyjętymi wobec konkretnego dziecka zaleceniami, zależnymi od jego indywidualnych potrzeb;
- ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 1997 r. Nr 123, poz. 776) – uzupełnienie oraz dodanie zapisów dotyczących działań na rzecz rehabilitacji społecznej, edukacji, terapii, wspomaganie rozwoju oraz wyposażenia w niezbędny sprzęt techniczny, pomoce dydaktyczne dzieci z niepełnosprawnościami (również sensorycznymi) oraz dostosowanie przestrzeni instytucji edukacyjnych do ich potrzeb i możliwości (likwidacja barier architektonicznych, urbanistycznych, komunikacyjnych);
- ustawy o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 r. Nr 64, poz. 593) – jednoznaczne wskazanie uprawnień i zakresu pomocy rodzinie mającej dziecko z niepełnosprawnością, określenie przysługujących jej świadczeń finansowych, rzeczowych, konsultacyjnych, w zakresie wsparcia informacyjnego i psychopedagogicznego, wzrost wskaźnika świadczeń pieniężnych przysługujących na dziecko niepełnosprawne, zależnie od sytuacji materialnej rodziny oraz stopnia niepełnosprawności dziecka;

- ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. 2004 r. Nr 210, poz. 2135) – włączenie zapisów dotyczących działań z zakresu profilaktyki pierwszego, drugiego oraz trzeciego stopnia, skonkretyzowanie zapisów na temat badań prenatalnych, aborcji eugenicznej, terapii prenatalnej, opieki nad noworodkiem oraz dziećmi z niepełnosprawnościami w kolejnych okresach ich życia, opieki i pomocy rodzinie mającej dziecko niepełnosprawne; zwiększenie dostępności do specjalistów (np. genetyk, okulista, laryngolog, neurolog, foniatra, ortopeda, lekarz rehabilitacji medycznej i in.), specjalistycznych zabiegów z zakresu rehabilitacji medycznej, usług świadczonych z wykorzystaniem współczesnej techniki i współczesnych możliwości komunikacji (np. konsultacji realizowanych za pomocą Internetu).

W odniesieniu do badań naukowych, które mogą i powinny zostać zainspirowane, ale też (z)realizowane, jako pokłosie zacytowanych wyżej wniosków i propozycji przedstawionych w analizowanym raporcie, na szczególną uwagę zasługuje kilka istotnych kwestii. Pierwszą są badania, które mają na celu ustalenie organizacji systemu edukacji sprzyjającego wszystkim uczniom, mającego na względzie ich indywidualne potrzeby i możliwości, poprzez zmiany strukturalne i programowe, m.in. dotyczące ujednocionej, elastycznej, uniwersalnej dla wszystkich uczniów podstawy programowej. Drugi obszar obejmuje badania mające ustalić najbardziej efektywne drogi i zaproponować konkretne rozwiązania (w tym diagnostyczne) związane z rozpoznaniem potrzeb edukacyjnych, jak również potrzeb w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w zakresie organizacyjnym, infrastrukturalnym, przestrzennym, technicznym, podręczników i pomocy dydaktycznych, skutkujących wysokim poziomem kształcenia oraz rozwijaniem cech osobowych i zachowań przydatnych w dorosłym życiu. Trzeci obszar dotyczy kwestii przygotowania kadry nauczycieli oraz specjalistów, którzy potrafią nie tylko rozpoznawać potrzeby uczniów, planować strategie ich zaspokajania, ewaluować ich efektywność, działać interwencyjne, jeśli zaistnieją wymagające tego okoliczności, ale także współpracować ze sobą, z rodziną i środowiskiem lokalnym. Czwarty obszar to ocena efektywności dotychczasowych stosowanych metod w zakresie finansowania zadań oświatowych oraz zaproponowanie rozwiązań bardziej celowych i w większym stopniu ukierunkowanych (nacelowanych) na potrzeby edukacyjne konkretnego ucznia.

Konkludując, należy zauważyć, że Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych może być nie tylko drogowskazem czy narzędziem projaako-

ciowych zmian w istniejącym systemie oświaty, ale i bodźcem oraz instrumentem otwierania dotychczasowego systemu edukacji ogólnodostępnej na rzecz edukacji włączającej (skoro w swoich założeniach ma być powszechna i dostępna dla każdego ucznia). Celem tych zmian ma być inkluzja społeczna każdej jednostki, bez względu na jej cechy indywidualne, możliwości czy zróżnicowane potrzeby edukacyjne.

Bibliografia

- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, ONZ, New York 2006.
- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz.U. 2012 r. poz. 1169.
- Raport metodologiczny przygotowania Raportu syntetycznego w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2016.
- Raport z realizacji projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”. Ostateczne rekomendacje prawne wraz z oceną skutków regulacji dla 20 polityk publicznych, Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2017.
- Raport podsumowujący środowiskowe debaty konsultacyjne przeprowadzone w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, APS, Warszawa 2017.
- Szczegółowy raport metodologiczny badania jakościowego wraz z narzędziami. Identyfikacja prawnych, administracyjnych i organizacyjnych uwarunkowań efektywności i jakości polityk publicznej określających funkcjonowanie systemu rehabilitacji i integracji osób niepełnosprawnych na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, APS, Warszawa 2016.
- Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2018 r. poz. 2245.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 1997 r. Nr 123, poz. 776.
- Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. z 2017 r. poz. 888.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. 2004 r. Nr 210, poz. 2135.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 r. Nr 64, poz. 593.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991 r. Nr 95, poz. 425.
- Zaorska M. (2018). *Koncepcyjno-realizacyjne konteksty i problemy edukacji integracyjnej w Polsce*, [w:] M. Zaorska (red.), *Lokalne działania w polu pedagogiki specjalnej – kierunki – problemy – rozwiązania*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn, s. 89–104.

- Zaorska M. (2017a). *Postulaty Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w wymiarze edukacja jako wyznacznik przygotowania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością do życia samodzielnego, godnego, wartościowego w dorosłości*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1, s. 54–73.
- Zaorska M. (2017b). *Sytuacja niepełnosprawnych sensorycznie w obszarach edukacji i aktywizacji zawodowej w opinii przedstawicieli środowiska osób niesłyszących i niewidzących*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, nr 18, s. 16–32.